

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSKÉRDÉS.¹

A FÖLDBIRTOK soká nem tett eleget azoknak a kívánalmaknak, amelyek a mezőgazdasági munkásnép életfeltételeinek biztosítására szükségesek; volt idő, mikor már eleget tett volna, de nem tudott s ezért a XIX. század derekán túl az a veszedelem fenyegette a mezőgazdaságot, hogy teljesítményei csökkennek a munkáskéz hiánya miatt.

Még a jobbágyrendszer idejéből ott kísértett az a felfogás, amely a munkást kisebb jogúnak tekintette s természetesnek találta, hogy a munkaadó a maga érdekét munkásainak rovására elégítse ki. Szomorú példákat lehetne erre idézni a jobbágyrendszer idejéből is, amikor a jobbágytság helyzete sok helyen az emberi nyomorúság igen sötét képét mutatta. De ugyanez a felfogás uralkodott az ipar munkásaival szemben is, akiknek alacsony díjazása, munkaerejüknek a végtelékig vitt kihasználása, súlyosbítva a városi élet terheivel még vigasztalanabb volt, mert a mezőgazdaság legalább a munka kényszerű szüneteivel olykor pihenőt adott s egészségileg kevésbé volt ártalmas. A szervezetlen munkástömegek panaszainak enyhítésére csak humanitárius hangok szólaltak meg, de nem az a meggondolás, hogy a munkaerőnek elnyomott helyzete a termelés érdekeinek árt. Amíg volt munkás bőven, aki elfogadta a kedvezőtlenebb bér-föltételeket is, addig sem az ipar, sem a mezőgazdaság munkaadóinak nem jutott eszébe, hogy a föltételek enyhítésével a maga pillanatnyi érdekeit háttérbe szorítsa.

Az ipar terjeszkedésével azonban mindig több és több munkaerőt igényelt s azt a munkásfölösleget, amely olcsón kínálkozott sanyarú föltételek között is, fokozatosan megritkította, sőt, hogy minél több embert vonjon magához, föltételeit is lassankint javította, mert nyeresége ezt lehetővé tette. Körülbelül ugyanebben az időben pedig az Óceánon túlról is hangzik hívó szó, mely munkaerőket keres korlátlan számban az ott buján sarjadzó gazdasági élet számára. A gőzhajók a tengeren való átkelést könnyebbé, gyorsabbá, majd a különböző hajósvállalatok versengő üzlete folytán egyre olcsóbbá teszik: Amerika mutatkozik a másik nagy polipkarnak, mely a mezőgazdasági termelés elől elragadja a munkaerők javát. És bár a fokozott ipari termelés a mezőgazdaság terményeinek a fogyasztóit növeli. Amerika az áthozott munkaerők segítségével oly olcsó nyers-terményekkel tudja az európai piacokat fölkeresni, hogy itt a terményárak hanyatló irányzatúak lesznek s a mezőgazdaság jövedelmezősége csökken. A kivándorolt európai munkás jobb kereseti alkalmakhoz jut s mégis lenyomja olcsó termelvényeinek a versenyével az európai árakat.

Az első következménye ennek az a védekezés, amellyel a mezőgazda

¹ Mutatvány a szerzőnek sajtó alatt lévő «Agrárpolitika» c. művéből.

saját jövedelmeit biztosítandó, még mindig a munkás megélhetésének a rovására intézkedik s csökkenteni igyekszik azt a részt, amelyet a munkás a termelvényekből kap. Ám a munkásra a csökkent árak mellett ez már elviselhetetlen teher, sőt elviselhetetlen az is, ha részének csökkentése nélkül csupán az árhanyatlás folytán válik megélhetése nyomasztóbbá. Ez még növelte a már megindult idegenkedést a mezőgazdasági munkával szemben, s fokozott erővel tódult a nép áramlása a városok felé az ipari munka műhelyeibe, vagy a kikötők irányában, hogy tengeren túl szerezzenek jobb jövőt. A mozgalom Európa szélső Nyugatán, Angliában kezdődve, átsap a kontinensre, megdézsmálja Franciaország, különösen Németország mezőgazdasági munkásságát, majd Ausztriából, Magyarországból, Oroszországból toborozza vándorait s ugyanakkor délen Olaszország népét is folytonos mozgalomban tartja.

Az ipar terjeszkedése s a tengeren túlra vándorlás csökkenti tehát a mezőgazdasági munkáselemet olyan mértékben, hogy ez már a termelés érdekeit komolyan veszélyezteti. A szerencsésebb nyugati államokban az Amerikába való vándorlás sodra később lassúdik, mert a hazai ipar fejlődése győzelmesebb vetélytárs marad s vissza tudja tartani a hazai termelés számára a mezőgazdaságtól elfordult elemeket; a gyöngébb ipari államokban — hazánkban is — azonban — kisebb ellanyhulásokkal — a világháború kezdetéig tart a kivándorlásnak évenként százezreket megmozgató áramlata.

A kivándorlás lelki rugói nem mindig jelentik a mezőgazdaságtól való elfordulást. Különösen nálunk gyakori az az eset, hogy a saját otthonra és a saját birtokra való vágyakozás, amely a hazai kereseti viszonyok közt nem nyerhetett kielégülést, az Amerikába vándorlás nagyobb erőfeszítéseit is kívánatosnak mutatja s a legtöbb kivándorló a visszatérés határozott gondolatával hagyja el a hazai földet, gyors és nagy megtakarításokban reménykedvén. Akadnak köztük hajótöröttek, akik céljukat el nem érik, de a visszatérők legtöbbször ismét a mezőgazdasági munkához fordulnak, a szerencsésebbek már nem alkalmazott minőségben, hanem kiscgazdaként.

Az az elem azonban, amelyet az ipar szívott el, többnyire egészen el is vészett a mezőgazdaság számára. Itt mások a lelki diszpozíciók. Azonkívül, hogy a nagyobb kereset és biztosabb megélhetés, mint döntő és kényszerítő motívumok hatnak közre, a városi élet változatossága és látszólagos függetlensége igen csábító. Az ipari munka lekötöttsége súlyos munkában töltött nehéz órákat jelent ugyan, de a napi munka befejeztével megszűnik s a szabad órák csakugyan szabadok és gondtalanok. Gondot űzőnek ott van a város sok szórakozása, amely a nép növekvő kultúr-igényeit jobban kielégíti, mint a falu elhagyatott csöndje. S a szabadabb mozgás, amelyet a városi munka kínál, szintén vonzó. Nincs senki lekötve egy munkaadóhoz, tetszés szerint váltogathatja a helyét, keresheti — ám egy helyben és nem vándorolva — a kedvezőbb munkaföltételeket, nagyobb ügyességgel jutalmazóbb kenyérhez juthat. Élete nem folyik a munkaadó közvetlen közelében, szinte annak felügyelete, ellenőrzése alatt, sem a szomszédság vizsga tekintete előtt; a család zártabb, bensőbb életet élhet s mégis szabadabbat, a közösségbe jobban el végy ülőt; a város szóra-

kozásában élénkebben részt vevőt. Igaz, hogy az ipari munkás felé sokkal ritkábban int az önállósulás reménye, de keresetének biztonsága, egyenletessége, az életfeltételeknek könnyen megszerezhető volta elfelejtetik ezt.

A tengerentúlra vándorlásnál csak úgy, mint az ipari munkába való átmenetnél fontos csábító tényező a mások példája, amely bizonyos irigységet keltve, a dolgoknak mindig a tetszetősebb oldalát láttatja s a nehézségeket, hátrányokat nem szívesen mutatja. Rokonok, ismerősök, akik új helyzetük előnyeivel büszkélkednek, de kellemetlenségeit nem ütik dobra, folyton vonzó mágnesként hatnak s a falu népéből egyre több tapad az ő sorukhoz. A *Zuflucht in die Städte*, a városba özönlés nagyszabású gazdasági és társadalmi problémává vált. És hiába hangzott föl vele szemben a *Retour a la ville* komoly intelme, mely hangoztatta, hogy mennyi egészségi, erkölcsi, anyagi felsőbbiséget nyújt a falusi élet s a mezőgazdasági munka, a mágnes csak vonta ellenállhatatlanul az embereket a városi élet forgatagába.

Mi a következménye ennek az áramlatnak és mik lehetnek az ellenkezerei? A népesedés szempontjából a következmények csak károsak, mert a népszaporodás csökken, a város a kelleténél gyorsabban emészti a falu erőfölöslegét s ez utóbbi kimerülő tartalékából már gyöngébben adhatja az utánpótlást. Társadalmi szempontból csak veszteséges az áramlásnak a mérlege, mert a városba tódult elem végelemzésben még sem találja meg ott azt a boldogulást, amelyben reménykedett s látván, hogy a város szórakozásait milyen kemény verejtékkel kell megfizetni, látván, hogy mily sötét árnyék esik a nehéz munkában fáradt munkásnépre s mily élénk fényben sütkéreznek mások, elégedetlenné válik s a világ rendje ellen való oly panaszos gondolatok férköznek meg benne, amelyek falusi nyugalomát sohasem háborgatták. De beköltözködik az elégedetlenség a faluban maradtakba is, nemcsak azért, mert a városba vágyódnak, hanem azért is, mert a városi panasz siráma kiszűrődik hozzájuk is, az örök egyenlőtlenséget fájóbban érzik s a társadalom új rendjéről hallott bizonytalan ígék zavarosan, félig értetlenül kóvályganak köztük, de fulánkjuk ott marad. A termelés szempontjából a falu népének megritkulása az intenzitás csökkenését jelenti, amit csak részben lehet gépekkel pótolni. Jelenti továbbá a munkaviszonyoknak némi javultát s a munkabér emelkedését, mert a munkáskínálat csökkent. Ez a javulás azonban már új, értéktlenebb elemeket ér többnyire, akik az elszivárgóit falusi lakosság helyére nyomultak s nemcsak a munkához értesben, de kultúrában, erkölcsben jóval alantabb állók. A munkabérek emelkedése pedig — különösen e század elejétől — a termelvények drágulását okozta, ami legkedvezőtlenebbül épen azokra hat ki, akik a faluból a városba vonullak s anyagi jólétüket ott még nem tudták biztosan megalapozni. A falu népe tehát, miközben segített összerakni az ipari fejlődés monumentális épületét, a maga sorsán végeredményben vajmi keveset lendített s az ipar éltetőjét, a mezőgazdaságot válságba sodorta.

A munkáshiánnyal küzdő birtokos osztály hiába kereste az ellenzereket a baj orvoslására. Olyan megoldás, aminő Angliában utat tört magának, hogy a munkáshiány veszedelmét a termelés átalakításával igyekeztek kiküszöbölni s a szemtermelésről az extenzív legelőgazdálko-

dásra tértek át, nem minden országnak juthat országrészül. A britt földet éghajlati és csapadék viszonyai predesztinálják erre a gazdálkodási módra, egyéb mezőgazdasági terményekkel pedig gyarmatai bőségesen ellátják. Visszatérni a régi patriarchalizmusra, oly bánásmódot és érintkezést létesíteni a földbirtokos és munkásai között, amely ez utóbbiaknak újra kedvessé, kívánatosá tegyék a mezőgazdasági munkát, egyes esetekben hathatós lehet, mikor mind a két fél össze tud simulni egymás megbecsülésében, de általánosságban már csak gyöngye ellenszer volna. A munkaadóra legyen szabály, hogy a bánásmódban a patriarchalizmus közvetlensége és melegsége felé közeledjék, annak szigora és rendelkező vágya nélkül, a munkást azonban nem lehet lekötni pusztán a jóindulatú bánásmóddal. Életigényei megnövekedtek s a létfenntartás nehézségei közt nem a barátságos gyámkodást keresi, hanem a minél kedvezőbb anyagi eszközöket. S az ék, ami a kettő megértése közé van verve, nem távolítható el könnyen; a munkás a kisebb intelligenciájú, ő az anyagilag alárendeltebb helyzetű, tehát az ő bizalma enged föl nehezebben.

Hiányos eszköz az is, amellyel a falu kultúrájának emelésére törekednek s a város szórakozásai közül a nemesebbeket: a jó könyveket, újságokat, előadásokat viszik ki a népművelésre. Ezeknek rendkívül nagy a jelentőségük s a falu értelmi színvonalának az emelése tekintetében még: beláthatatlanul sok tennivalója van az okos mezőgazdasági szociálpolitikának. Arra azonban, hogy az elvagyódó munkásnépet odarögzítsék munkahelyéhez, csak távoli fejlettségükben lehetnek alkalmasak. Az eddigi kísérletek gyöngye ellensúlyát adják csak a városi tetszetősebb szórakozásainak s szintén nincsenek bizonyos gyámkodó színezet nélkül, hiszen a könyvet,, az újságot más választja ki, nem maga a munkás. Általában a vidék földrajzi elszigeteltsége miatt az aszfalt örömeit a maguk vonzóságában kivinni nem lehet s ami kivihető, az csak egy töredéke a városba csalogató tényezőknek. Egy ideig biztató, végső eredményben mégis meddő kísérlet volt az is hogy az elszéledt jobb kvalitású mezőgazdasági munkások helyett alsóbbrendű népből új elemeket toborozzanak. Kelet szapora népét kínálta eddig is az iparba vonult munkások pótlására s a termelők elkeseredésük túlzásaiban emlegették a legtávolabbi Keletet is, a sárga fajnak kimeríthetetlen munkástartalékát, de minden jövevény durvább, csiszolatlanabb a távozonál, annak munkakészségét lassabban sajátítja el, mint követelését s alacsonyabb kultúrájával járó nagyobb vándorhajlamanál fogva gyorsabban vonul megint tovább.

A mezőgazdasági munkásviszonyoknak ez a megrosszabbodása különösen azért vált fenyegetővé a termelésre, mert bizonyos mezőgazdasági munkáknak (különösen a sok kezet kívánó terménybetakarításnak) kellő időben való végzése életfeltétele a termelésnek; a késedelem itt rendkívüli károkat okozhat, az iparral ellentétben, ahol a termelésnek csak kevés oly mozzanata van, amelynél a munka sürgőssége szinte követelő. A termények betakarításánál parancsoló kényszerhelyzet áll elő; ezt biztosítani kell — ez volt a felfogás — szép szerével, vagy erőszakkal. Az a munkásnép viszont, amely a mezőgazdaságnál megmaradt, de már elégtelenül és szinte útrakészen, szintén fölismerte a kényszerhelyzetet

s az aratás előtt élezve ki követeléseit, sztrájkra is hajlamossá vált. Amint azonban az ipari üzemekben is vannak oly folyamatos munkák, (városoknak vízzel, kenyérrel, világítással való ellátása) amelyeket közérdekből nem szabad kitenni a munkaadó és munkás közti ellenségeskedés véletleneinek, úgy közérdek az is, hogy az egész emberiség eltartására szolgáló gabonaneműek betakarításánál károsodás ne történjék. A termelők tehát a legnagyobb erőfeszítéssel védekeztek a fenyegető arató sztrájkok ellen s hatósági segítséget is igénybevehettek, amely egyfelől munkástartalékoknak összegyűjtésével, másfelől a karhatalom szigorú föllépésével s a veszélyeztetett vidékekre való szétosztásával sietett a védekezést hathatósabbá tenni. Az első intézkedés is elkeseredésre hangolta a munkásokat, mert amúgy is sovány keresetüket látták kockáztatva; a második a lappangó szenvedélyeket lángra lobbantotta s az aratás ünnepi komolyságú munkájába véres összeütközések vetettek sötét árnyat.

Mint ahogy a XIV. és XV. század fordulóján Európaszerte egymást követően törték ki a jobbagylázadások, úgy a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben majdnem egyidejűleg tört ki mindenütt a mezőgazdasági munkások elkeseredése s fajult emberáldozatokat kívánó zavargásokká. Legmagasabbra csapott az elkeseredés az ír földön, ahol a kis bérlők sanyarú helyzetét a politikai elnyomás is növelte s ahol a zendülés nemcsak szociális, hanem nemzeti forrongás is volt. Olaszország szűk kenyérre szorított s szenvedelmességre hajló munkásnépe szintén több ízben szembeszállt a hatósági fegyverekkel; véres összeütközések voltak a mezőgazdasági munkások forrongása miatt Ausztriában, Magyarországon, Románia elnyomott parasztsága pedig ismételten lázongásokba tört ki, mert a birtokossal való szerződése, különösen közvetítő főbérlők befurakodásai folytán, megélhetését egyáltalán nem biztosították.

A munkásforrongások több helyütt jótékonyan hatottak abban a tekintetben, hogy a munkások szociális érdekeinek gondozása iránt a figyelmet fölébresztették. Anglia értette meg elsőnek az intést s gyökeres birtokreformnak beillő intézkedéseivel segített az ír bérlő és munkásosztály helyzetén; Románia birtokpolitikájának is a mezőgazdasági munkásnép elégedetlensége nyitott utat s más államokban is kezdtek kibontakozni a mezőgazdasági munkásvédő gondolkozásnak eleinte eléggé halvány kontúrjai. A forrongás lecsillapítására azonban ezek még nem voltak olyan hatással, mint a mezőgazdaság helyzetének a századforduló felé bekövetkezett javulása, amely a munkások megélhetését is jobban biztosította s így a kérdés izgató élet lassan kiküszöbölte.

Ám a mezőgazdaság föllendülését követhetik oly időszakok is, amelyek ismét tartós depressziót hoznak s a mezőgazdaság munkással való ellátottságának nagy problémája akkor ismét teljes súlyával fölvetődhetik. Hogy a szociálpolitikai intézkedések váza oly erős-e már, hogy nehezebb időknek újabb terheit kibírja, arról alább emlékezünk meg; itt a kérdésnek az a része ragadja meg figyelmünket, milyen eszközökkel lehet biztosítani a mezőgazdaság mostani munkástörzsének megmaradását, sőt a termelés érdekében annak lehető gyarapodását.

A háború ideje a fokozottabb városbatódulás korszaka volt; kedve-

zőbb előfeltételek mellett a háború utáni időszak ipari pangásával a faluba való visszavándorlásnak alkalmas előmozdítója lehetne. Kedvező előfeltétel azonban csak az lehet, ha a mezőgazdaságban a munkáselem csakugyan megtalálja megélhetésének föltételeit s tudja magát függetleníteni azoktól az eshetőségektől, amelyek egyfelől a terményekben kapott illetményeknél a terményárak csökkenése folytán, másfelől készpénzjárandóságánál egyéb szükségleti cikkeinek drágulása folytán fenyegetik. A termelőt, a birtokost ugyanezek az eshetőségek épen így sújtják s minthogy a mezőgazdaság jövedelmezősége kedvező körülmények közt is kisebb egyéb termelési ágaknál, épen mezőgazdasági válságok idején a termelő nincs abban a helyzetben, hogy a munkás csökkenő keresetét nagyobb hányad átengedésével pótolja.

A megoldást valószínűleg abban az irányban kell keresni, hogy a munkásnak munkalehetősége biztosíttassék minél nagyobb mértékben. Az ipari munkásnak igen nagy előnye a mezőgazdaságban foglalkozóval szemben, hogy az év minden hétköznapján kereshet, míg az utóbbinak csak az év bizonyos hónapjaiban s akkor is az időjárás szeszélyeitől függően nyílik munkaalkalma. Sőt keresetét rontják a terméskilátások változásai is; az aratórész megdült vetésnél, nagy szalmahozam, silány mag, mellett a nehezebb munka dacára is hasonlíthatatlanul kisebb. Ezek az okok tették Magyarországon 1897-ben ismételtlen fenyegetővé az aratósztrájkot.

Nem szólva a birtokreform törvények várható hatásaitól, amelyek a mezőgazdasági munkásokat legalább részben saját üzemben is érdekeltté kívánják tenni, a munkás egzisztenciája csak úgy biztosítható, ha a téli «olcsó időnek hasztalan soka» is gyümölcsözővé válik számára. Számos kísérlet igyekezett ezt lehetővé tenni a háziipar fejlesztésével, a háziipari termékek értékesítésével, de szemmel látható siker még nem követte a próbálkozásokat, mert a háziipari készítmények terjesztése csak akkor történhetnék nagyobb mértékben, ha azok ára. minél alacsonyabb volna. De a háziipari cikkeknel az anyag értéke rendszerint csekély s a kidolgozásra fordított munka nagy: az árcsökkenés tehát épen a munkás keresetét szabdalná meg. A különben sem nagy piacú háziipari termékek tehát a mezőgazdasági népesség téli keresetviszonyait magukban még nem javítják meg; magának az iparnak kellene segítségül jönnie, a közhasználatra szóló, nagy tömegű és sok munkást foglalkoztató termékeivel. A falu indusztriálása nagyon sok iparágban keresztülvihető, amelynél a berendezkedések amortizálása nem kíván egész évi folyamatos üzemet, hanem a munkáslétszám nyáron csökkenthető, télen emelhető, a mezőgazdaságnak változó munkásszükségletéhez képest. Majdnem minden falunak szinte testére lehet szabni oly kisebb vagy középipari üzemet, melyek nyers anyagukat közelben vagy könnyen szállíthatóan kapják s motorikus erő tekintetében nem nagy igényűek. A mezőgazdasági munkásnép rendszeres téli foglalkoztatása keresetüknek újabb biztosítékot ad, nem teszi őket annyira függővé a természet kényétől s mégis föntartja számukra, sőt erősíti azt a lehetőséget, hogy munkássorsukból kiemelkedve a földnek, amelyhez minden elégedetlenségük mellett is úgy ragaszkodnak, egy kis darabkáját magukhoz válthatják.

Buday László.